

---

## Maailmankansalaisen sosiologia

---

Risto Heiskala

---

Kaltaiseni 1950-luvun jälkipuoliskolla syntyneet sosiologit saavat kiittää tai syyttää yhteiskuntatieteilijäksi päätymisestään edellisiä kohortteja. Suuret ikäluokat olivat nimittäin jättäneet divareihin lojumaan monenlaista. ”Huutomerkkisarjan” kirjoista sieltä löytyivät mm. *Lisälehdet luonnontietoon, Euroopan yhdysvallat, Abortti, Praha 21.8.1968 ja Kotirintama riisivainioilla* ja kaunokirjallisuuden puolelta venäläisten klassikoiden ohella myös *Magdalena ja maailman lapset, Hiljainen kevät ja Peltirumpu*. Eikä tarvinnut kovin montaa hyllymetriä edetä niin käteen sattuiivat myös Erik Allardtin ja Yrjö Littusen *Sosiologia* (4. uudistettu laitos), Antti Eskolan *Sosiaalipsykologia* ja Herbert Marcusen *Yksiulotteinen ihminen*.

Elettiinpä siis ennenkin ja tiedettiin maailman menosta yhtä ja toista. Silti Suomi oli 1970-luvulla suljettu kansallisvaltio ja kaikki edellä mainittu tapahtui jossain muualla, pääosin ulkomailla. Sosiologien yksi suuri tehtävä oli tuolloin toimia intellektuelleina, jotka toivat maahan ulkomaisia keskusteluja, joita voitiin sen jälkeen sovittaa kansalliseen ympäristöön, oli sitten kysymys pohjoisamerikkalaisesta sosiaalitieteestä tai eurooppalaisesta yliopistomarxismista.

*Not so any more!* Pidimmepä siitä tai emme, kaikki suomalaiset ovat nykyisin maailmankansalaisia, jotka monin tavoin kytkeytyvät kansallisvaltiorajat ylittäviin virtauksiin ja reagoivat niihin ilman portinvartijoiden välitystä. Sosiologeina tiedämme, että portinvartijat eivät toki ole hävinneet mihinkään, mutta henkilökuntaa on jouduttu vähentämään tältä kulttuurisen toimeliaisuuden sektorilta. Monet informaatiiovir-

rat kulkevat nykyisin muita, suurempia reittejä. Mitä siis enää teemme sosiologialla?

Voimme toki edelleen ajatella, että Suomessa on joukko kansallisia ongelmia, joita kukaan ulkomaalainen ei tule tutkimaan puolestamme. Tämä on varmasti totta ja perustelee monia tutkimusaktiiviteetteja, mutta kun koulupoikana intoilin divareista löytämieni aarteiden äärellä, kuvittelin, että ehkä yhteiskuntatutkimus voisi olla jotain muutakin, jotain suurempaa. Kun haaste tämän puheenvuoron kirjoittamiseksi esitettiin, ajattelin, että voisoin nyt hyvin lainata puolet edesmenneen ikätoverini Juha Sihvolan *Maailmankansalaisen etiikka* -kirjan otsikkoa ja palata uudessa tilanteessa kouluaikojen ja varhaisten opiskeluvuosien pohdintoihin kysymällä, mitä voisi olla maailmankansalaisen sosiologia?

On sanomattakin selvää, että tällaisesta lähtökohdasta ei synny siinä mielessä yleispätevää tekstiä, että sitä voisi tarjota kaikkia kollegoita velvoittavaksi ohjelmaksi. Esitänkin siksi seuraavat neljä näkökohtaa vain yhdeksi ääneksi keskusteluun sellaisina teemoina, joiden kanssa itse parhaillaan painiskelen. En panisi pahakseni, jos saisin painiini myös joitain seuralaisia, mutta ymmärrän hyvin, että ammattikunnan muut jäsenet saattavat täysin mielekkäästi olla kiinnostuneita jostain aivan muusta.

Teemat, joita käsittelen, koskevat yhteiskunnallisen toiminnan ja yhteiskuntatutkimuksen arvopohjaa, yhteiskuntatutkimuksen ominaislaatua ja erityisesti teorian ja empirian suhteessa mahdollisesti tapahtumassa olevaa muutosta, käsitteistöjen kattavuusaluetta koskevia uusia vaatimuksia sekä tiedonsosiologian merkityksen korostumista.

### Arvopohja

Max Weber pääsi vuonna 1904 julkaistussa laajassa esseessään ”Die ’Objektivität’ sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis” jotakuinkin niin pitkälle kuin yhteiskuntatutki-

muksen arvosidonnaisuuden kysymyksessä voi päästä (Weber 2012). Hän nimittäin sanoi, että ollakseen yhteiskuntatutkimusta eikä jotain muuta kulttuurista toimintaa, kuten kaunokirjallisuutta tai poliittista ohjelmatekstiä, toiminnan on oltava arvoneutraalia siinä mielessä, että tutkimusasetelma on kontrolloitu. Tämä tarkoittaa sitä, että joku toinen tutkija, jolla mahdollisesti on toiset arvolähtökohdat, päätyisi tutkimukselle muotoiltua asetelmaa noudattaen suurin piirtein samoihin tuloksiin. Samalla Weber kuitenkin korosti, että kaikki yhteiskuntatutkimuksen muodot ovat arvorelevantteja. Se puolestaan tarkoittaa, että niitä ei lainkaan voitaisi harrastaa, ellei sen yhteiskunnan taustakulttuuri, jossa yhteiskuntatutkimusta harjoitetaan, antaisi tutkimukselle arvorelevanssioletuksia. Ne kertovat, mikä on tutkimisen arvoista ja millaista tietoa halutaan.

Olemme tottuneet noudattamaan Weberin ohjeita siten, että hyväksymme arvokannanotot tutkimusten avaus- ja päätösluvuissa, mutta vaadimme, että kun niitä tutkimuksen muissa luvuissa seurataan, se tapahtuu tutkimusasetelman eksploikoimin ja näin kontrolloiduin, seurattavissa olevin ja periaatteessa toistettavissa olevin tavoin. Niin ikään olemme tottuneet siihen, ettei arvokannanottoja välttämättä yksittäisissä normaalitiedettä edustavissa tutkimuksissa lainkaan eksplikoida. Usein ne nimittäin kuuluvat jo tiedonalan konstituutioon, kuten on laita sosiaalipolitiikan kaltaisten tiedonalojen tapauksessa, tai ovat yhteiskunnallisesti yleisesti hyväksytyjä (kuten hyvinvointi, jota vastustaa vain Jari Ehrnrooth ja terveys, jota ei vastusta kukaan).

Hyvä näin, mutta joitakuita on huolettanut, että Weber mainitussa esseessään puhuu myös yhteiskuntatieteiden ”ikuisesta nuoruudesta” tarkoittaen sitä, että kun aikakausi muuttuu, muuttuvat myös taustakulttuurin yhteiskuntatieteille antamat arvorelevanssioletukset, ja sen vuoksi

suurempi tai pienempi osa kumuloituneesta tiedosta menettää merkityksensä. Tältä pohjalta Weberiä on usein pidetty relativistina. On kuitenkin hyvä huomata, että sosiologina hän ei suhtautunut kulttuurisiin arvoihin kevyesti vaan piti niitä Durkheimin termiä käyttäkseni sosiaalisina faktoina, jotka harvoin muuttuvat yksittäisen tutkijan elinaikana.

Tällainen ajattelutapa antaa yhteiskuntatieteilijälle vakaan toiminnan pohjan yhtenäiskulttuureissa ja vahvan hegemonisissa kulttuureissa, jotka painavat piiloon valtakulttuurista poikkeavat näkökannat. Mutta mitä tapahtuu, kun kulttuuriset sulkeutumat avautuvat globaalien virtausten lisääntymisen myötä multitraditionaaliseksi yhteiskunnaksi, jossa periaatteessa kaikki maailman arvojärjestelmät elävät rinnan?

Sosiologit ovat toki keskustelleet tästä asioiden tilasta (ks. Heiskala 2011), mutta tehtävänä on sen tutkiminen!

Mitä tarkoittaa, että keskuudessamme elää reaaliaikaisessa yhteydessä Syyriaan olevia Isis-taistelijoita, jotka suurelta osin eivät jaa arvopohjaamme? Entä mitä tarkoittaa, että meillä on taipumusta tämän vähemmistön vuoksi leimata kaikki muslimit tai kaikki muulla kuin normisuo-malaisella ulkonäöllä varustetut tai murtaen suomea puhuvat ihmiset terroristeiksi? Se on tietysti suurin piirtein yhtä järkevää kuin pitää kaikkia kristittyjä inkvisiittoreina, mutta ei auta: jos se on sosiaalinen fakta, sitä on tutkittava.

Yksi mahdollinen tämän ilmiön tutkimussuunta on eri traditioita yhdistävien arvositoumusten etsintä astetta abstraktimmalla tasolla. Talcott Parsons pani siihen toivonsa puhuessaan ”arvogeneralisaatiosta” ratkaisuna USA:n sula-tusuunin ongelmiin, ja Jürgen Habermas oli samoilla jäljillä asettaessaan ”herruudettoman kommunikaation” ideaalin olemassa olevien yh-

teiskuntien kulttuuristen kohtaamisten kritiikin mittapuuksi.

Voidaan edetä myös konkreettisemmin. Voidaan kysyä, mitkä tosiasialliset moraalikoodit ovat kaikkein laajimmalle levinneitä? Päädytään luultavasti YK:n ihmisoikeuksien julistukseen ja eri uskontojen pyhiin kirjoituksiin. Näitä voidaan sitten lähestyä tutkimuksellisesti monin tavoin etsien yhteisiä nimittäjiä tai koettaen kehittää sellaisia (esim. Joas 2013, Nussbaum 2000, Turner 2008). Voidaan myös kysyä, millaisia moraalisia ihanteita ihmisten välinen vuorovaikutus ja arki-kommunikaatio tosiasiaassa implikoi riippumatta siitä, tiedämmekö sen eläessämme arkeamme (Collins 2004, Honneth 2014). Tai voidaan tutkia empiirisesti reaalisia kulttuurisia konflikteja ja katsoa, opitaanko niistä mitään (esim. Jutila, Pehkonen & Väyrynen 2008). Pääasia kuitenkin on, että aihepiiri tunnistetaan yhdeksi keskeiseksi sosiologian tutkimuskohteeksi.

### **Teoria, empiria ja tiedon kumuloituminen**

Kun kasvoin teoreettisesti orientoituneeksi sosiologiksi 1970- ja 80-luvuilla, meillä oli tapana ajatella, että konkreettinen sosiaalitutkimus käsittelee empiriaa, ja teoria taas muodostuu abstrakteista käsitteistä. Voi kuitenkin olla, että maailmankansalaisen sosiologiassa ei enää voida ajatella tällä dikotomiolla.

En nyt viittaa havaintojen teoriapitoisuuteisiin enkä Kantin ajatukseen, jonka mukaan havainnot ilman kategorioita ovat sokeita ja kategoriat ilman havaintoja tyhjiä. Sen sijaan viitataan siihen globalisoituvan maailman piirteeseen, että lähes kaikki arjen ilmiöt ovat välillisesti ja usein myös välittömästi yhteydessä maailman mahtavimpien valtojen toimintaan. Tutkimus, joka koskee Euroopan Unionia, USA:n imperiumia tai Kiinan nousua puolestaan käsittelee niin isoja asioita, että se ei enää ole pelkkää empiiristä sosiaalitutkimusta. Jos haluamme puhua tällä maapallolla

tapahtuvista asioista, emmekä siis keskustele enkelten tai avaruusoloiden kanssa, abstrakti teoretisointi – sanokaamme kansainvälisten suhteiden ”realistinen” tai ”konstruktionistinen” tulkinta – ei enää lisää mitään uutta tutkimukseen, joka konkreettisesti käsittelee EU:n, USA:n tai Kiinan yhteiskunnallista luonnetta ja keskinäisuuhteita historiallisen sosiologian keinoin.

Yhteiskuntateorialle syntyy tällaisessa tilanteessa uudenlainen tilaus ja paikka. Sen on yhtäältä nöyryyttävä jatkuvasti seuraamaan konkreettista yhteiskuntatutkimusta ja muuttamaan käsitteellistyksiään sen kehityksen myötä. Kääntöpuolena on, että konkreettinen yhteiskuntatutkimus tarvitsee yhteiskuntateoriaa sekä antamaan sille lähökohdaksi tiiviin kuvauksen yhteiskunnallisen tietomme nykyisestä tilasta että tarjoamaan käyttökelpoisia käsitteitä (Heiskala 2014). Näin yhteiskuntatutkimuksen ja yhteiskuntateorian raja liudentuu: maailmankansalaisen sosiologiassa ne käyvät yhtä jalkaa ja muuttuvat toisikseen vailla selvää rajaa.

Tällä on seurauksia myös tutkimuksemme päämäärille. Olen aina ollut sitä mieltä, että yhteiskuntatutkimuksessa muodit vaihtuvat liian tiuhaan ja vaihdosten myötä heittelemme rutiniinomaisesti lapsia pesuveden mukana milloin minnekin. Siksi tiedon kumuloitumiseen pitäisi yhteiskuntatieteissä kiinnittää enemmän huomiota. Suomukset kuitenkin putosivat silmiltäni, kun Euroopan hiukkasfysiikan tutkimuskeskus CERN in fyysikoita tutkinut tieteensosiologi Karin Knorr Cetina vieraili Suomessa ja kuvasi Sovakon seminaarissa (johonkin aivan muuhun liittyvässä luennossaan) ydinfysiikkojen konferenssikäytäntöjä. Ne on järjestetty suurin piirtein seuraavaan tapaan. Kolmipäiväisen konferenssin ensimmäisenä päivänä kokoonnutaan pieniin erityis-tutkimusalaryhmiin, joissa pidettävät esitelmät informoivat kollegoita uusista havainnoista. Työryhmien tavoitteena on selvittää, mitä uutta tiede-

tään, mitkä oletukset ovat osoittautuneet vääriksi ja missä kohdataan anomalioita. Seuraavana päivänä äsken mainittujen ryhmien puheenjohtajista muodostuvat paneelit kokoavat erityisryhmien tulokset sektorikohtaisiksi *state of the art* -raporteiksi. Viimeisenä päivänä konferenssi huipentuu sektoripaneelien puheenjohtajien paneeliin ja sen pohjalta tehtävään raporttiin, jonka nojalla fyysikot tietävät, mikä heidän tieteenalansa ja sen tuottaman tiedon uusin tila on.

On sanomattakin selvää, että me yhteiskuntatieteilijät menettelemme toisin. Me menemme konferensseihin riitelemään ja yritämme tehdä esitelmistämme mielenkiintoisia lavastamalla niissä teoreettisia konflikteja sinnekin, missä tiedämme, ettei niitä ole. Konferenssista palattuamme vastaamme kysymykseen ”oliko siellä mitään kiinnostavaa?”, että ”oli siellä minun paperini lisäksi yksi toinenkin jollain tavalla kiinnostava, mutta kyllä sekin rakentui aika kyseenalaisille oletuksille”.

Tällä konferenssikäytäntöjen erolla on osittain järkevät ja sosiologisesti ymmärrettävissä olevat syynsä. Ydinfyysikkojen työ on muutamista CERNin hiukkaskiihdyttimen kaltaisista, suorastaan naurettavan kalliista infrastruktuureista riippuvaista toimintaa, jossa on olennaista välttää kiihdyttimien hukkakäyttöä arvioimalla tarkkaan, mille hankkeille kannattaa antaa kiihdytinaikaa. He myös pyrkivät ensisijaisesti normaalityteeseen. Yhteiskuntatutkimus on tuollaiseen luonnontieteeseen verrattuna joko halpaa (jos se käyttää suuria empiirisiä aineistoja) tai hyvin halpaa (jos pelkkä tutkijan palkka ja lyijykynät riittävät). On siis varaa antaa ihmisten kehitykselle ajatuksia, jotka eivät koskaan lyö läpi. Siihen on myös hyviä yhteiskunnallisia syitä: yhteiskuntatutkimus on auki yhteiskunnallisiin käytäntöihin ja koska niissä esiintyy erilaisia materiaalisia ja ideaalisia intressejä, on hyvä, että näillä intresseillä on kantajia myös yhteiskunta-

tutkimuksen kentällä. Tästä puolestaan syntyy erilaisia näkemyksiä ja riitaa.

Hyvien syiden lisäksi on huonoja syitä. Sosiologiasa ei yksinkertaisesti olla oltu kovin kiinnostuneita yhteiskuntaa koskevan tietomme kumuloitumisesta. Kun katson globaaleja ongelmia, jotka liittyvät epätasa-arvoon, käynnissä olevaan ekokatastrofiin, väkivaltauhkiin ja kyvyttömyytemme hallita luomaamme talousjärjestelmää, en näe tälle mitään hyviä syitä, vaikka ymmärränkin, että kumuloituvan normaalitieteen lisäksi meidän sosiologien on aina tärkeää tuottaa myös kaiken kyseenalaistavia kriittisiä puheenvuoroja. Olisi kuitenkin hyvä, jos välillä tekisimme myös jotain muuta.

### **Laaja-alaisten käsitteistöjen tarve ja monitieteisyys**

Edellä olen kuvannut näyttämön, jolla maailmankansalaisen sosiologian olisi voitava operoida: globaali konteksti sekä tasa-arvoon, luontoon, väkivaltaan ja talouden hallitsemattomuuteen liittyvät ongelmat.

Immanuel Wallerstein (2001) on teoksessaan *Unthinking Social Science. The Limits of Nineteenth Century Paradigms* kuvannut modernien yhteiskuntatieteiden syntyä prosessina, jossa yhteiskuntaa kokonaisuutena tutkinut poliittinen taloustiede korvautui kolmella yhteiskunnan keskenään osittavalla yhteiskuntatieteellä eli taloustieteellä, politiologialla ja sosiologialla. Nämähän olivat mm. Parsonsin ”perusyhteiskuntatieteet”. Kääntöpuolena kävi Wallersteinin mukaan niin, että jäljelle ei enää jäänyt mitään sellaista tietomuotoa, joka osaisi puhua yhteiskunnallisesta kokonaisuudesta. Wallersteinin mukaan samassa prosessissa kävi myös niin, että sekä aika että kulttuuriset merkitykset määrittyivät yhteiskuntatieteiden kentän ulkopuolelle historian tutkimuksen ja antropologian tutkimusaiheiksi. Näin tuli entistä vaikeammaksi saada kokonaiskuvaa yhteiskunnallisista ilmiöistä.

Wallersteinin tulkinnan yksityiskohdista voidaan kiistellä mm. siinä mielessä, etteivät kulttuuri ja historia koskaan ole täysin olleet poissa sosiologian kentältä, vaikka niillä molemmilla onkin ollut sosiologiassa niin hyvät kuin huonot hetkensä, mutta eittämättä hän on oikeassa siinä, että helpompi on kamelin kulkea neulansilmän läpi kuin yhteiskuntatieteilijän ylittää taloustieteen, politologian ja sosiologian välisiä raja-aitoja.

Tämä on naurettavaa. Meillä on käsissämme isot ongelmat yhteiskunnassa, joka on yksi globaali kokonaisuus. Meidän täytyy oppia kommunikoidaan asiasta.

Itse asiassa kommunikoinnin tarve on vielä suurempi kuin Wallerstein antaa ymmärtää. Osa käsissämme olevista ongelmista on sellaisia, että ei riitä ylittää vain yhteiskuntatieteiden tai ihmistieteiden keskinäisiä rajoja, vaan on pakko oppia puhumaan myös luonnontieteilijöiden kanssa, jos pyrimme aidosti relevanttiin tietoon mm. ympäristö- ja väkivaltaongelmien suhteen.

Silloin kysymykseen tulevat käsitteistöt, joissa luovutaan Durkheimin maksimista selittää sosiaalisia tosiasioita vain toisilla sosiaalisilla tosiasioilla tai määritellä sosiologian kohteeksi Weberin tavoin pelkästään sosiaalinen toiminta. Joudutaan uudessa tilanteessa ja uusin käsitteistöin arvioimaan uudelleen mm. historiallisen materialismin aikanaan sosiologialle sinkoamaa idealismisyytöstä (esim. Therborn 1976) ja kurottamaan kohti käsitteistöjä, joissa ihmistieteet ja luonnontieteet yhdessä esittävät kokonaiskuvan maapallon ja sillä elävän ihmislajin tilasta ja tulevaisuuden mahdollisuuksista (Heiskala 2015).

Näin päädytään monitieteisyyden ongelmaan. Monitieteisyys on tunnetusti akateemisten juhlapuheiden ja tiedepoliittisten dokumenttien vakioelementti. Käytännössä akateemista kulttuuria kuitenkin luonnehtii tieteenalojen välinen

välinpitämättömyys: muista aloista ei tiedetä eikä halutakaan tietää mitään. Sen myötä aidosti monitieteiset hankkeet ja tutkijat putoavat julkaisu-, rekrytointi- ja rahoituspäätöksissä yleensä tieteenalojen väliin. Silloinkin, kun monitieteisiä hankkeita syntyy, ne jäsenyivät yleensä hierarkkisesti siten, että yksi tieteenala ottaa kuningastieteen paikan ja alistaa muut aputieteikseen. Sosiologeille niin käy esimerkiksi tilanteissa, joissa taloustieteilijät pakottavat puhumaan yhteisöllisestä sidoksesta ”sosiaalisena pääomana” tai kun luonnontieteelliset ilmastotutkijat tai lääkärit mielestään hyvin tietävät, mitä on tehtävä, mutta tarvitsevat sosiaalitieteilijöitä selvittämään, miksi ihmiset eivät tottele heitä.

Tutkainta vastaan potkivat vain joihinkin yliopistoihin (Suomessa Helsingin, Tampereen ja Turun yliopistoihin) perustetut *advanced study centerit* ja *rebel with a cause* -tilanteissa syntyvät sosiaaliset liikkeet. Edelliset kokoavat omilla tieteenaloillaan erinomaisiksi mutta tieteenalan rajojen mukaisesti kapeakatseisiksi koulutettujen tutkijoiden parhaimmista saman seminaaripöydän ääreen, jotta he voisivat kohdata oman alansa ulkopuolista akateemista yleisöä, toipua tieteenalansa kapeakatseisuudesta ja aina silloin tällöin keksiä jotain sellaista, mitä eivät ilman tällaista monitieteistä seminaaria keksisi. Jälkimmäisestä taas on kysymys, kun jokin yhteiskunnallinen ongelma aktivoi (yleensä nuoria) tutkijoita eri aloilta ja he oman urakehityksensä uhallakin synnyttävät monitieteisen verkoston ratkoakseen yhteistä ongelmaa. Esimerkkejä tällaisesta tilanteesta ovat 1960-luvun jälkimainingeissa syntynyt Tutkijaliitto ja sukupuolentutkimus. Toivoa sopii, että ajoittain orastanut ympäristötutkijoiden vastaava yhteistyö myöskin kehittyi tulevaisuudessa tähän suuntaan. Niin ikään sopii toivoa, että akateemisista juhlapuheista ja tiedepoliittisista dokumenteista aikanaan päästään myös joihinkin sellaisiin institutionaalisiin järjestelyihin, jotka aidosti suosivat monitieteistä tutkimusta.

## Tiedonsosiologian uusi tilaus

Kaikki nykyaikailman ongelmat eivät kuitenkaan vaadi monitieteistä tutkimusotetta. Joskus ihan tavallinen sosiologia riittää.

Jos yritämme ymmärtää Björn Wahlroosia, jihadistia, perussuomalaista tai yliopiston hallintojohtajaa, ei riitä vain tokaista, että ”hullu!” Näin ei käy tekeminen ensinnäkään siksi, että heidän toimintansa on seurauksellista ja sillä siksi on varsin reaalisia yhteiskunnallisia vaikutuksia, joita ja joihin johtaneita prosesseja sosiologien kuuluu tutkia.

Toiseksi niin ei käy päinsä tehdä, koska silloin sivuutettaisiin tiedonsosiologian lähtökohta, jonka Peter L. Berger ja Thomas Luckmann ilmaisivat vuonna 1966 ilmestyneessä teoksessaan *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge* sanomalla, että ”tiedonsosiologin tulee tutkia kaikkea, mikä käy ’tiedosta’ yhteiskunnassa riippumatta tämän tiedon perimmäisestä paikkansapitävyydestä tai virheellisyydestä [...] Sikäli kun kaikki inhimillinen tieto kehittyy, välittyy ja säilyy sosiaalisissa tilanteissa, tiedonsosiologin pitää pyrkiä ymmärtämään niitä mekanismeja, joiden kautta itsestään selvä ’todellisuus’ jähmettyy maallikon tajuntaan. Toisin sanoen [...] tiedonsosiologi tutkii todellisuuden sosiaalista rakentumista.” (Berger & Luckmann 1994, 13.)

Vielä selväkielisemmin tämän voi muotoilla tiedonsosiologian perusmaksimiksi, jonka mukaan ”kaikessa on jotain järkeä”. Sosiologin tehtävänä ei toisin sanoen ole ensimmäiseksi rynnätä ottamaan puoltansa yhteiskunnallisissa kiistoissa vaan tutkia niitä ehtoja, joiden vallitessa erilaiset yhteiskunnallisissa keskustelussa esiintyvät käsitykset todellisuudesta syntyvät ja näytävät niin mielekkäiltä, että ne joissain tietyissä konteksteissa ja joillekin tietyille ihmisryhmille käyvät ainoasta terveestä järjestä.

Voi esimerkiksi paljastua, että yliopiston hallintojohtaja ajaa uusia ”joustavia” tilaratkaisuja kuin käärmettä pyssyyn ja tarkoittaa tällä tutkimus- ja opetushenkilökunnan sijoittamista omien työhuoneiden sijasta maisemakonttoreihin, joiden eteisessä kullakin henkilökunnan jäsenellä on oma lukittava kärry, jossa hän voi säilyttää henkilökohtaiset tavaransa. Tällöin ei kannata ensimmäiseksi epäillä, että hän tekee näin ilkeyttään tai tyhmyyttään. Sen sijaan kannattaa miettiä, millaisessa maailmassa hän toimii. Näin paljastuu, että hän on yliopiston käytävillä kulkiessaan havainnut tilojen käyttöasteen vajaaksi siinä mielessä, että tutkijat ja opettajat usein ovat muualla kuin huoneissaan. Exceliä tarkastellessaan hän puolestaan on havainnut yliopiston kiinteistö kustannukset melkoisiksi. Kun hän etsii budjetista säästökohteita, ei ole ihme, että hänelle tulee mieleen ”joustavoittaa” tilankäyttöä. Varsinkaan se ei ole ihme aikana, jona mm. pankit ovat onnistuneesti siirtäneet asiakaspalvelutilansa ja pääteensä koteihimme, ja löytyy varsin paljon liikkeenjohdon kirjallisuutta, joka suosittaa juuri tilankäytön ”joustavoittamisen” kaltaisia toimintamalleja.

Joustavoittamisen kohteeksi joutuvat tutkijat tokaisevat ensiksi, että ”hullu!” Toivuttuaan ensihämmästyksestä he koettavat argumentoida: maisemakonttorissa ei voi säilyttää kirjoja, siellä ei voi pitää kesken olevan artikkelin tai kirjan materiaaleja levällään, kuten useimmat meistä kokevat tarpeelliseksi, siellä ei ole työrauhaa, ja siksi kaikki henkilökunnan seniorijäsenet pakenevat työskentelemään koteihinsa, ja niiden nuorempien henkilökunnan jäsenten, joilla ei ole varaa pitää kotonaan työhuonetta, työ kärsii. Sanalla sanoen: akateeminen yhteisö kuolee.

Yllä oleva päättelyketju on vakuuttava akateemisen henkilökunnan keskinäisissä kokouksissa, mutta jostain syystä se suhtautuu hallintojohtajaan kuin vesi hanhen selkään.

”Muutosvastarintaa”, hän kuittaa. ”Hullu!”, vastaa dogmaattinen akateemisen yhteisön jäsen, ja tähän keskustelu jää, kunnes on aika pakata muuttolaatikat maisemakonttoriin siirtymistä varten.

Tiedonsosiologi voisi kuitenkin tarjota vaihtoehdoksi dialogia, jossa molempien osapuolten elämismaailmalliset itsestäänselvyydet käännettäisiin toisen kielelle, ja näin ehkä päästäisiin hedelmällisempään keskusteluun. Hallintojohtaja voisi tällaisessa dialogissa kertoa akateemiselle yhteisölle, että tilankäytön ”joustavoittaminen” oli ainoa ratkaisu, jonka hän keksi miettiessään, kuinka yliopisto onnistuisi välttämään henkilökunnan vähentämiseen johtavat yt-neuvottelut. Akateeminen yhteisö puolestaan voisi koettaa kertoa, mitkä ovat maisemakonttorin aiheuttaman akateemisen yhteisön kuoleman keskipitkän tähtäimen vaikutukset.

Kaksivaiheisena käännoösprosessina se voisi edetä esimerkiksi näin: Vaihe 1, akateemisesta yhteisöstä sen mitattaviin suoritteisiin: vähemmän ja huonompia julkaisuja, vähemmän innostunutta opetusta ja siksi vähemmän ja huonompia maisereita, nuoremman henkilökunnan heikommat asemat urakamppailussa. Vaihe 2, akateemisista suoritteista rahaan: vähemmän julkaisu- ja mais-teripisteitä ja siksi vähemmän rahaa, huonommat urakehitysmahdollisuudet ja siksi heikompi maine ja mureneva brändi akateemisilla rekryointimarkkinoilla ja sen seurauksena muuallakin, josta seuraa lakkautusuhka. Ergo: tilankäytön ”joustavoittaminen” on uhka yliopiston ansaintalogiikalle.

En tiedä, motivoisiko yllä mainittu kuvitteellinen keskustelu kuvitteellista akateemista yhteisöämme etsimään vaihtoehtoisia säästökohteita, tai motivoisiko se kuvitteellista hallintojohtajaamme avoimempaan keskusteluun akateemisen yhteis-

sön kanssa. Tiedonsosiologi neuvoisi kuitenkin yrittämään.

Saman asennon tiedonsosiologi ottaisi koettaessaan ymmärtää esimerkiksi muukalaisvihaa. Hän ei siis yksinkertaisesti vain tuomitsisi, vaan kysyisi ”mitä järkeä siinä on”, ja koettaisi kuvata kontekstia, jossa rasismi on mielekäästä. Jo kuvauksella itsellään saattaisi olla interventiovaikutuksia yhteiskunnallisiin toimijoihin. Lisäksi kuvauksen pohjalta saatettaisiin muotoilla nykyistä paremmin kohdennettuja poliittisia toimenpiteitä, joiden tavoitteena olisi vähentää ristiriitoja ja saattaa toisiaan vihollisiksi luulevat ryhmät dialogiin toistensa kanssa.

Luulen, että multitraditionaalisessa yhteiskunnassa tämän tyyppiselle tiedonsosiologialle on tulevaisuudessa yhä kasvava tarve. Siksi sen tulee olla olennainen osa maailmankansalaisen sosiologiaa.

## Kirjallisuus

- BERGER, PETER L. & THOMAS LUCKMANN. 1994. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Jälkisanat Tapio Aittola & Vesa Raiskila, suom. ja toim. Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.
- COLLINS, RANDALL. 2004. *Interaction Ritual Chains*. Princeton: Princeton University Press.
- HEISKALA, RISTO. 2011. ”From Modernity Through Postmodernity to Reflexive Modernization. Did We Learn Anything?” *International Review of Sociology* 21:1, 3–19.
- HEISKALA, RISTO. 2014. ”Evidence and Interest in Social Theory. An Ontological-Practical Approach.” *Acta Sociologica* 57:4, 279–292.
- HEISKALA, RISTO. 2015. ”Michael Mannin maailmanhistoria ja vallan muodot.” *Tiede & edistys* 40:1, ilmestyy.
- HONNETH, AXEL. 2014. *Freedom's Right. The Social Foundations of Democratic Life*. Cambridge: Polity.
- JOAS, HANS. 2013. *The Sacredness of the Person. A New Genealogy of the Human Rights*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- JUTILA, MATTI, SAMU PEHKONEN & TARJA VÄYRYNEN. 2008. ”Resuscitating a Discipline. An Agenda for Critical Peace Research.” *Millennium: Journal of International Studies* 36:3, 623–640.

- NUSSBAUM, MARTHA C. 2000. *Women and Human Development. The Capabilities Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- THERBORN, GÖRAN. 1976. *Class, Science and Society. On the Formation of Sociology and Historical Materialism*. London: NLB.
- TURNER, BRYAN S. 2008. *The Body and Society*, third edition. Lontoo: SAGE.
- WALLERSTEIN, IMMANUEL. 2001. *Unthinking Social Science. The Limits of Nineteenth Century Paradigms*. Philadelphia: Temple University Press.
- WEBER, MAX. 2012. "The 'Objectivity' of Knowledge in Social Science and Social Policy." Teoksessa *Max Weber. Collected Methodological Writings*, toim. Hans Henrik Bruun & Sam Whimster, käänt. Hans Henrik Bruun. Lontoo: Routledge.